

Marija Jurić Pahor

Nacionalni imaginariji v kontekstu bojev za »severno slovensko mejo« 1918–1920: ob stoletnici koroškega plebiscita¹

Izveleček

V prispevku se avtorica ukvarja s »popularizacijo nacije« (M. Pušnik) v kontekstu boja za »slovensko severno mejo« – v nemščini poimenovan »koroški obrambni boj« – in koroške plebiscitne propagande. Tematiko, ki zajema obdobje med letoma 1918 in 1920, umešča v širši zgodovinski in družbeni kontekst, proučuje pa jo na podlagi tedaj aktualnih časopisnih člankov, propagandnih gradiv, farnih kronik, avtobiografsko zaznamovanih zapisov in spominov (slednji so nastali od pet do šest desetletij kasneje). V soju analitične pozornosti so nacionalni imaginariji, ki so bili neločljivo povezani z vprašanjem določitve državnih meja, ki jih je veljalo ponotranjiti. To pomeni, da so morale biti meje nenehno zamišljene kot projekcija in zaščita notranje kolektivne identitete, ki jo vsak nosi v sebi in ki mu omogoča, da državo prostorsko in časovno doživi kot kraj, ki ga je že od vedno naseljeval in kjer bo vedno »doma«. Ideja nacije je tako odigrala dvojno funkcijo: posegla je nazaj, v preteklost, do »prastarih korenin« (Karantanijo), ki so bile tako v jugoslovansko-slovenski kot v avstrijsko-nemški propagandi konotirane z mitičnim likom matice – ženske (Gospo Sveto, »karantansko« Valkiro, voj(sko)vodinjo, ali preprosto s »skupno materjo, koroško deželico«), da bi tako zagotavljala kontinuiteto in trajnost, hkrati pa naj bi bila ta ideja usmerjena v prihodnost: v projekt, ki naj bi zagotavljal identifikacijsko spojitev s »prerajeno/novo

1 Raziskava, predstavljena v tem prispevku, je nastala v okviru raziskovalnega programa *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja* (P5-0409), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Navezuje se na dognanja, ki jih je avtorica predstavila v knjigah na temo memorije vojne (Jurić Pahor 2017, 301–330; 2019, 307–360).

nacijo«, pa četudi za ceno smrti. Ključno »proavstrijsko« plebiscitno geslo, se je glasilo »Koroško Korošcem!«. Za razliko od projugoslovanske agitacije, ki je bila izrazito nacionalistično usmerjena, je poudarjalo »enotnost koroškega naroda obeh jezikov« (ob prikriivanju nacionalizma in velikonemških teženj). V prispevku je prikazano, da so vsakokratne državotvorne sile na Koroškem delovale po principih zarisovanja meja med »nami« in »njimi«, znotraj in zunaj, varnim in nevarnim ipd. Še zlasti so si prizadevale za to, da v kali zatrejo vsakršno »revolucionarno razpoloženje«. V bojih za »koroško mejo« se je bolj naglo kot drugje izoblikovala odločno protirevolucionarna, antidemokratska in predvsem protisocialdemokratska sila, ki je spodbujala široke plasti prebivalstva v identitetne preobrazbe in raznolike oblike »etnične mimikrije«.

Ključne besede: boj za severno mejo, koroški obrambni boj, koroški plebiscit 1920, nacionalni imaginariji, nacionalizem, boj zoper »boljševizem«, etnična mimikrija.

1 Uvod

Zadnje desetletje vse več zgodovinarjev in družboslovcev (npr. Domej 2019; Emmes 2019) meni, da se prva svetovna vojna ni končala 11. novembra 1918, ko je bilo podpisano premirje, ampak šele takrat, ko so bile določene meje med državami v Evropi. To velja tudi za Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je 1. decembra leta 1918 s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (okrajšano Kraljevina SHS); čeprav je bila Kraljevina SHS šele 3. oktobra 1929 uradno preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo, je bila od vsega začetka znana tudi pod tem imenom. Meja nove države z Italijo je bila določena brez njenega soglasja, s tajnim Londonskim sporazumom med silami antante in Italijo že leta 1915 (gl. Svolsjšak 2003), in v glavnem potrjena leta 1920 z Rapalsko pogodbo. Italija je pridobila večino obljubljenih, tudi s Slovenci poseljenih ozemelj, vendar ne celotne Dalmacije (razen Zadra), kar je italijanskim nacionalistom omogočilo oblikovanje mita o »pohabljeni zmagi« (it. *vittoria mutilata*). Ta mit ni le »podžgal« D'Annunzijevega pohoda na Reko, temveč – skupaj z govorico o »neodrešenih ozemljih« (it. *terre irredente*), ki označuje zahteve italijanske države po ozemlju, ki jih je smatrala za »svoje« – tudi obmejni fašizem, ki je našel svoj začasni višek v požigu Narodnega doma, sedeža slovenskih in slovanskih organizacij v Trstu 13. julija 1920 (Kravos et al. 1995). Že 3. novembra 1918, ko je avstro-ogrška vojska morala priznati svoj razpad in podpisati premirje v Villa Giusti pri Padovi, je Italija iz vojne izšla kot zmagovalka s potrjenim statusom »velesile«. Zasedla je ozemlje Goriške, Trsta (vključno z Istro) in Notranjske ter dele Dalmacije in uvedla vojaško upravo. 16. novembra je zasedla Kanalsko dolino, 21. novembra pa še Vrata v Spodnji Zilji in se tako posredno vključila tudi v boje za mejo z na novo nastajajočo državo Avstrijo, ki po vojni še ni bila natančneje določena; spor je nastal predvsem zaradi južnega dela Koroške.

Interes Italije do Koroške je bil neposredno povezan s predvidevanji, da ji bo pripadlo pristanišče Trst. Na novo pa si je Italija hotela prilastiti »jeseniški trikotnik«, da bi imela neprekinjeno zvezo tržaškega pristanišča z Avstrijo in Češko. Veljalo je torej preprečiti, da bi jeseniški trikotnik pripadel Jugoslaviji. Italija je na pariški mirovni konferenci od velike četverice pridobila mandat, da zaradi varovanja nemotenih zvez med Italijo in Avstrijo njene vojaške enote zasedejo progo Trbiž–Beljak–Šentvid ob Glini; do zasedbe je prišlo med 12. in 14. junijem 1919. »Prisotnost Italijanov v deželi – še posebno v Beljaku (Burger: 'Mesto mrgoli od Italijanov') – je koroški vladi na vsak način omogočilo določeno zaslombo.« (Fräss - Ehrfeld 2000, 158) Avstrijsko-italijansko zavezništvo proti Kraljevini SHS je veljalo okrepiti tudi zato, ker je tudi slednja skušala uveljaviti svoje ozemeljske zahteve, hkrati pa kljubovati ekspanzivističnim pretenzijam Italije. Že novembra 1918 in nato ponovno januarja 1919 je četa prostovoljcev pod poveljstvom nadporočnika

Karla Šefmana uspešno odbila italijanske enote, ki so prodirale s trbiške strani in z Vršiča proti Kranjski Gori in Jesenicam (Gradnik 1981, 63–64), srbski častnik Stevan Švabić pa je sredi novembra zaustavil italijansko vojsko pri svojem pohodu proti Ljubljani v Vrhniki (Kacin - Wohinz 1999, 22). V času bojev za meje je Italija Avstrijo oskrbovala z orožjem in municijo, finančnimi sredstvi, obveščevalnimi podatki in tudi koroške oblasti so imele v njej »veliko podpornico« (Repe 2017, 157). Koroški začasni deželni zbor je 5. decembra 1918 sklenil, da se bo uprl vsem poskusom napredovanja »jugoslovanskih čet« in dovolil le nastanitev legitimiranih antantnih, torej tudi italijanskih, sil (Fräss - Ehrfeld 2000, 70). Na 27. seji Narodne vlade v Ljubljani pa je že tri dni pred tem vladalo »splošno prepričanje, da stoje Nemci v zvezi z Italijani, katere kličejo v deželo« (gl. zapisnik te seje v Ribnikar 1998, 156). Čeprav Država SHS mednarodno ni bila priznana (njena naslednica Kraljevina SHS je bila deležna antantnega, torej mednarodnega priznanja od februarja 1919 dalje), je »spodbudila razmah dotlej omejevanih in tudi zatiranih nacionalnih čustev« ter zavest političnih in vojaških krogov, da so tudi Slovenci »zmožni državotvornih dejanj« (Repe 2017, 25).

Skupna skrb vseh nacionalnih držav pri proizvodnji nacionalnih ljudi je ta, da naj se ti izoblikujejo v eno in nedeljivo nacionalno telo. Država mobilizira javno zavest na podlagi različnih ideoloških oblik nacionalizma in patriotizma in rezultat teh procesov so nacionalni državljani in njihovo globoko občutenje nacije (Pušnik 2011, 99). Že leta 1808 je Fichte v nagovoru nemški naciji *Reden an die deutsche Nation* postuliral, da morajo zunanje meje države postati notranje meje. To po Balibarju (1992, 117) pomeni, da morajo biti zunanje meje nenehno zamišljene kot projekcija in zaščita notranje kolektivne identitete, ki jo vsak nosi v sebi in ki mu omogoča, da državo prostorsko in časovno doživi kot kraj, ki ga je že od vedno naseljeval in kjer bo vedno »doma«. Za proces, skozi katerega se družbe in ljudstva zgodovinsko oblikujejo v sistem držav – nacij, uvaja Balibar (1992, 118–123) izraz »konstrukcija fiktivne etničnosti«. Z njim hoče povedati, da nobena nacija ni etnična »po naravi«, temveč dobi naravni videz prek procesov nacionalizacije oziroma »etnizacije« prebivalstva. Enako pa velja tudi za meje: seveda ne gre zgolj za geopolitične meje, ampak tudi in zlasti za »meje identitete«, se pravi za subjektivne, kulturne ali »ideološke« meje, in za to, ali je moč doseči, da se ujemajo z geopolitičnimi mejami.

2 Boji za »slovensko severno mejo« in državo – nacijo

24. oktobra 1918 je zadnji vojni minister Avstro-Ogrske Rudolf Stöger - Steiner na Dunaju v svojem govoru sporočil, »da se zdi ministrstvu klic politikov, naj se domače čete vrnejo domov, preden so za to izpolnjeni pogoji, nevaren«, sklenil pa takole: »Delajte, da nove države ne bodo krščene v krvi.« (*Vojni odsek ...* 1918) Tak odgovor je dal v času, ko se je avstro-ogrška vlada postavila na Wilsonovo stališče, da prizna narodom pravico do samoodločbe, izrecno tudi Jugoslovanom, ker je to postalo neizogiben pogoj za njen izhod iz vojne (Pleterski 2003, 12). Ministru je bilo jasno, da je ta pravica neločljivo povezana z vprašanjem določitve novih meja in da bodo te meje nastajale z orožjem.

Boj za »slovensko severno mejo«, ki je v avstrijskem zgodovinopisju poimenovan *Kärntner Abwehrkampf*, koroški obrambni boj, označuje oborožene spopade, v katere sta bili po svojem nastanku vključeni dve državi: Republika Nemška Avstrija (po 10. septembru 1919, ko je na podlagi Saintgermainske pogodbe morala priznati lastno samostojnost, se je imenovala Republika Avstrija) in Država SHS oziroma Kraljevina SHS. Spričo dejstva, da je ostala narodnostna razmejitev med obema državama meddržavnopravno nedorečena, se je zdelo rešitev mejnega vprašanja po mirni poti skorajda neuresničljiva. To je tudi posledica dejstva, da nobeden od obeh sklepov o narodni samoodločbi, ne avstrijski ne slovensko-hrvaško-srbski, nista dobila priznanja zmagovitih držav. Nemški Avstriji so pravico do združitve z Nemčijo odrekli, obstoj Države SHS pa so v dneh sklepanja premirja sploh ignorirali in zato niso določili avstrijsko-slovenske demarkacijske črte, ne na štajerskem ne na koroškem odseku (Pleterski 2003, 13). Obe državi sta bili tako v prvih tednih glede rešitve mejnega vprašanja prepuščeni lastni pobudi in lastnim možnostim.

Že 25. oktobra 1918 je provizorični koroški deželni odbor sprejel stališče, da je Koroška nedeljiva, in ga utemeljil s trditvijo, da Slovenci na Koroškem, z izjemo Jezerskega, ne živijo v strnjenih naseljih in da je dežela proti jugu z gorskimi grebeni naravno zamejena (Domej 2019, 26–27). V propagandnih kampanjah, še zlasti v času plebiscita, se je začela uveljavljati še desetletja kasneje dokaj razširjena mitska predstava v obliki gesla »Kärnten frei und ungeteilt« (»Koroška svobodna in nedeljena«). Koroška je v tem imaginariju predstavljala ogroženo entiteto, ki se je hoče polastiti Država SHS oziroma Kraljevina SHS z njenimi vojaškimi enotami in jo torej velja »braniti«. Naslavljala se je na »domovini zveste« Korošce, ki jih je razlikovala od domovini potencialno manj zvestih ali tudi nezvestih in izdajalskih »koroških Slovencev ali vindišarjev« (Wutte 1922, 7);² k slednjim je prištevala tiste, ki so bili

2 »Vindišarji« so predstavljali v nemškonacionalni dikciji kategorijo ljudi, ki je kulturno in jezikovno bliže koroškim Nemcem kot Slovincem na Kranjskem. Leta 1927 je

za nemški vpliv nedostopni. Tako osrednji Narodni svet v Ljubljani kot tudi sredi septembra 1918 ustanovljen Narodni svet za Koroško pa sta si Koroško zamišljala kot ozemlje, na katerem je skozi stoletja prebivalo zgolj slovensko ljudstvo, ki ima svojo »zibelko« v Korotanu/Karantaciji. Slovenska nacija/narod (pa naj bo to v okviru Države SHS ali Kraljevine SHS) se je v tem sklopu zdela kot tvorba, ki ima jasen izvor in neprekinjeno genealoško vez, a tudi tudi jasen cilj. Koroško so v propagandi prikazovali kot slovensko entiteto, ki si želi združitev z »materjo Jugoslavijo«, ali kot je sugeriral plebiscitni plakat, s »pravo materjo: Jugoslavijo«, ne pa z »mačeho: Nemško Avstrijo« (dLib 2020a). Velja pripomniti, da so prvo v smislu predstave o zmagi dobrega nad zlim slikali kot mlado, privlačno bitje, obeleženo z božanskim sijem, drugo pa kot staro, nepriljubljeno žensko, povezano s htoničnimi ali zlodejevskimi silami, ki so jo pogosto upodabljali tudi v fantazmatski zoomorfni podobi (npr. kot zelenega zmaja ali *lintverna*, napihnjeno zeleno žabo, požrešno srako).

»Gospe Sveti vodi naša narodna božja pot,« je na množično obiskanem ljudskem taboru v Sinči vasi 15. avgusta 1919 spregovoril general Maister in pri tem izrecno imel v mislih »Gospovetsko polje«, administrativno središče starodavne Karantanije,³ ki ga je projiciral v »svetlo prihodnost« znotraj meja Jugoslavije, za katero se je treba odločno boriti. Slovenska elita – marsikje pa tudi njej sledeče širše ljudske plasti – je tedaj prisegla na geslo »*Jugoslavija ali smrt*« (Grdina 2016, 128). Podobno naj bi se nekaj dni pred svojo »junaško« smrtjo 6. maja 1919 na Tolstem Vrhu pri Guštanju izrazil Franjo Malgaj:

Gospa Sveta je moj vzor. Slovensko Koroško bom branil do zadnje kaplje krvi. Če padem za našo lepo jugoslovansko domovino, prepeljite moje truplo v moj rojstni kraj. Če padem za našo lepo jugoslovansko domovino, prepeljite moje truplo v moj rojstni kraj. Potolažite mojo mater, brate in sestre. Povejte jim, da sem padel za mater nas vseh, za Jugoslavijo. (Grilc 1934, 5)

»S svetim strahom se ti bližam ti znamenje slave, sile naroda slovenskega,« se glasi prolog iz »narodne opere« *Gospovetski sen* (citirano v Ograjenšek in Krstulović 2012, 278). Pod vtisom bojov za severno mejo in koroškega plebiscita jo je ustvaril častnik avstro-ogrske vojske in skladatelj Friderik Širca – Risto Savin. Libreto zanjo je sooblikoval Fran Roš, ki se je pridružil Malgajevim borcem ter skupaj z njim in urednikom Srečkom Puncerjem sodeloval pri izdajanju glasila *Jugoslovanski Korotan* (Hrušovar et al. 1987). Čeprav naj bi mit o Gospovetskem polju imel poseben pomen »zlasti za slovenske vojake«

koroški zgodovinar Martin Wutte na tej osnovi razvil teorijo, po kateri predstavljajo »vindišarji« posebno etnično kategorijo, nekakšen vmesni sloj »domovini zvestih« in »Nemcem prijaznih« slovensko govorečih Korošcev (gl. Ude 1956).

3 »Pravzaprav bi se morali zbrati na Gospovetskem polju, kajti h Gospe sveti vodi naša narodna božja pot.« (*Govor našega generala Maistra* 1919)

(Grdina 2016, 150, op. 445), so se ga posluževale tudi agitatorke – ženske, ki so ob koncu leta 1919 vpoklicale v življenje Zvezo ženskih društev na Koroškem z več kot 6000 članicami (Bahovec 2001, 276). Pri tem jih je spodbujala tudi Maša Puncer (1919, 1), ki je izkoristila spomin na svojega »najljubšega brata« Srečka (29. aprila 1919 je padel v boju pri Vovbrah) in jih pozvala, naj storijo vse, »da se združi Koroška s svojo materjo Jugoslavijo«. Ta dolžnost bo, tako Puncer, dokončana tedaj, ko »bo plapolala na Gosposvetskem polju jugoslovanska trobojnica«.

Iz članka *Wie soll Kärnten sich orientieren!* (1919; Kako naj se Koroška usmerja!), ki je 10. avgusta 1919 izšel v časopisu *Freie Stimmen*, izhaja, da je tudi avstrijsko-nemška plebiscitna propaganda težila po združitvi Koroške z »materjo«, v tem primeru z »Nemčijo«, ki je v članku imenovana tudi *Großdeutschland* in *Deutsches Reich*. Nepodpisani avtor postulira, da mora Koroški znotraj velikonemške države biti zagotovljena njena »samostojnost«, in sicer v smislu gesla »*Kärnten den Kärntnern*«, torej Koroško Korošcem. Geslo je predstavljalo spreten manever, saj je tedanja propaganda težnjo po velikonemški rešitvi koroškega vprašanja, ki je predpostavljala združitev Avstrije z Nemčijo, skorajda dosledno prikrivala, in sicer tako, da imen obeh držav večinoma sploh ni omenjala. Tudi besedo »nemško« je kar se da izločila, ker bi »volivce v coni A odbijala« (Mohar 1986, 231). Beseda »Kärnten – Koroška« je bila vedno »na najvidnejšem mestu« (Sienčnik 1987, 379) in konotirana z matičnim, ženskim, pri čemer niti ni nujno, da so se agitatorji velikonemškega potenciala, ki ga je ta beseda implicirala, zavedali. Zgovorna je brošura *Ob 11. uri! Opomin poslal slovenskim Korošcem*, ki jo je spisal Avguštin Križaj (1920), »bivši župnik guštanjski«, kot je označil samega sebe. Končni sklep te brošure je, naj na dan glasovanja »nihče ne misli na različnost naroda, temveč na skupno ljubezen do skupne matere, koroške deželice«. Tednik *Socialist*, ki je tik pred plebiscitom začel izhajati v Velikovcu (skupaj so izšle 3 številke), je opazil, da ta brošura »niti z besedico ne omenja nemško-avstrijske republike«, meneč, da je Križaj (opredeljuje ga kot notoričnega alkoholika in moralno propadlega »nemškutarskega agitatorja«) »gotovo tudi sam prepričan, da stoji na zelo slabih nogah« (»Ob 11. uri« 1920).

V plebiscitni propagandi se Koroška pojavlja tudi kot lepa, dolgo- in svetlolasa Valkira (gl. Fräss - Ehrfeld 2000, 181), ki daje hkrati misliti na Marianne, simbol francoske nacije in revolucije, ki pooseblja tudi boginjo svobode (*La Liberté guidant le peuple*). Prikazana je v stoječem položaju, s koroškim grbom na prsni in (vojaško) trobento na ustih, iz katere donijo besede »Koroška svobodna!« Te besede signalizirajo poziv vojaškim enotam, da naj preobrazijo vojno s Kraljevino SHS v svoj lastni triumf. Kraljevino SHS poosebljata dva oborožena vojaka, ki sta za razliko od svetle »Koroške« slikana v temnih barvah: kot nasilna, necivilizirana »vdiralca z juga«, ki ju je treba popolnoma izriniti iz dežele. Velja pripomniti, da so Valkire v nordijski

mitologiji tudi bojevnice, ki so marsikdaj v boj povedle cele vojske (Walker 1995, 29). Na motive te mitologije se navezuje opera *Valkira* (iz tetralogije *Nibelungov prstan*), ki jo je ustvaril Richard Wagner, katerega dela so imela izjemno velik vpliv na avstrijsko-nemške nacionaliste in bodoče naciste (Rathkolb 2017), a tudi na tako pomembnega slovenskega skladatelja, kot je to tedaj bil Risto Savin (Ograjenšek 2012, 28).

2.1 »Koroško Koroščem!«

Steinacher, ki je v letih 1918–1919 skupaj z deželnim poveljnikom Ludwigom Hülgerthem organiziral koroški obrambni boj (Fräss - Ehrfeld 2000, 80–81), poleg tega pa še vodil nemško-avstrijsko propagandno dejavnost, v svoji knjigi *Sieg in deutscher Nacht* (1943, 317)⁴ ni slepomišil, ko je dejal, da so zavezniki in »saintgermainski diktat« vsenemške težnje močno ovirali, kar je bil razlog, da »[n]aše propagandno gradivo besede 'Avstrija' skoraj ne pozna«. »Ker pa /.../ nismo smeli vzvikati 'Deutschland', 'Avstrija' pa nismo hoteli reči, je postal naš bojni klic 'Koroška'. In v Koroški smo uzrli staro vojvodino rajha.« Za razliko od propagande Kraljevine SHS si nemško-avstrijska propaganda te vojvodine ni zamišljala kot monolinearne, slovenske, temveč kot entiteto, ki ima dva izvira, ki se zlivata v eno samo reko, in sicer v analogiji z dvema jezikoma, ki se stekata v en sam »rod« – Koroško (»*zwei Quellen, ein Fluß – zwei Sprachen, ein Volk*«), kar zgovorno ponazarja priljubljena plebiscitna znamka (dLib 2020b; gl. tudi *Svobodno Koroško do Karavank* 1920). To pojmovanje enotnosti koroškega naroda dveh jezikov je v slovenskem rožanskem narečju izrazil koroški jezikoslovec Primus Lessiak, ko ga je v času plebiscita »poskusil instrumentalizirati za oslabitev narodne zavesti slovenskih glasovalcev«: »Pravijo, da martran je biu naš rued, da je ha tvačou niemšč, hospued /.../ Je paur biu Niemc al Sovönc bl pa Vah [Italijan], trd kr,h je on jiedou heršoft pa špah. S krvjo n, s špraho to čöma opraut' paur je biu hvap,c, hospued je mou hvaut.« (Citirano v Pleterski 2003, 8)

Lessiak je bil pristaš ideje, da jezikovna dvojnost Koroške do devetnajstega stoletja ni povzročala nacionalnih napetosti. Nacionalno polarizacijo in nemir naj bi v »koroški rod« vnašali pripadniki slovenskega nacionalnega gibanja, prvenstveno »Kranjci«, ki da so izkrivili tudi preteklost Koroške. Ali, kakor navaja zgodovinarica Claudia Fräss - Ehrfeld (2000, 37): »Zgodnja slovansko-karantanska država s centrom na Gosposvetskem polju se nikdar ni raztezala čez Karavanke. Kranjsko in Kranjce od prvih zapisov (v 8. in 9. stol.)

4 V tej knjigi Steinacher opisuje predplebiscitne boje in potrjuje svoje nemškonacionalno, antisemitsko in nacistično prepričanje; knjiga je izšla kot poklon Adolfu Hitlerju za priključitev Avstrije k nacistični Nemčiji.

jasno razločujejo od Karantanije in Karantancev.« Temu ustrezno je nemško-avstrijska plebiscitna propaganda poudarjala, da povezava Koroške z Jugoslavijo in slovenstvom ni legitimna, saj Koroška »sega le do Karavank« (*Svobodno Koroško do Karavank* 1920) in le nedeljiva Koroška (znotraj Avstrije) odraža »naravno stanje« stvari. Pogosta je bila zato v tej propagandi raba izraza Kranjci, saj je z njim skušala ustvariti zavedanje o nekakšni skupnosti koroškega jezikovnega slovenstva, ki se močno razlikuje od kranjskega.

Pomemben prispevek k tej tezi je že v svoji doktorski disertaciji leta 1903 doprinesel zgoraj citirani jezikoslovec Lessiak (1903, 4), v kateri za vsa koroškoslovenska narečja uporablja izraz vindišarsko (nem. *windisch*), v nasprotju s slovenščino, pod katero razume »kranjski pisni jezik«. Vindišarski jezik je – kot dokazuje Lessiak – v veliki meri nastal s prevzemanjem izposojenk iz nemščine, primat nemške kulture v mejnih območjih Koroške pa naj bi bil naravni pojav, ki ga koroški Slovenci – v nasprotju s prišleki iz Kranjske – upoštevajo že vrsto stoletij. Ta pristop je nemško-avstrijski propagandi omogočil, da je nagovorila tudi koroške Slovence, hkrati pa ustvarjala vtis, da Kranjci nimajo nič skupnega s Koroško. Dodelila jim je vlogo nacionalističnih hujskačev, ki kalijo mir in se hočejo polastiti Koroške. V času bojev za meje jih je kaj rada asociirala s »srbskim agresorjem«. Glasilo *Koroško Korošcem* – izhajalo je v slovenščini, izdajala pa sta ga Steinacher in njegov *heimatdienstovski* krog; tudi ime glasila je izbral Steinacher (gl. Zorn 1983) – je »Kranjce« 12. februarja 1920 predstavilo takole:

Ko so prišli ti Kranjci – hujskači tudi sem na Koroško, je minil mir v deželi, katera prej narodnih bojev nikoli ni videla. Sad te setve sovraštva deželi tujih hujskačev občutijo danes Korošci, videta jih oba, Slovenec in Nemec. /.../ Rojaki! Ne vidite, da Koroška ni več vaša?! Vaša Rožna in Junska dolina je Kranjcev, je tujcev! Komandirajo vam Kranjci, Čuši! Korošci, zastopite zdaj naš klic: 'Koroško Korošcem!?' Koroška je samo Korošcev! Prosto, svobodno ljudstvo hočemo biti, sami si dati nam vlado, sami se vladati! Nikdar pa ne bomo trpeli, da bi nam gospodovali, nam ukazovali Kranjci in Srbi! /.../ Mi Korošci se ne damo, se ne pustimo od Čušov razmejiti in razdeliti eden od drugega. Karavanke stavijo mejo deželi! Onkraj je Čušov dežela, tukaj pa prosta Koroška! Kranjsko naj je Kranjcev, Srbija Srbov, na vselej pa tudi Koroško Korošcem! (*Kaj pomeni klic »Koroško Korošcem!«?* 1920)

Kampanjo je vodil koroški *Heimatdienst*, ki je ob začetku marca 1920 nastal iz Deželnega agitacijskega vodstva (nem. *Landesagitationsleitung*) (Fräss - Ehrfeld 2000, 176–177) s pomočjo drugih nemških centrov in v dogovoru z berlinskim Društvom za obmejske Nemce po zgledu dansko-nemškega plebiscita v Schleswigu in nemško-poljskih plebiscitov v Allensteinu

(danes Olsztynu) in Marienwerderju (Tomšič 1946, 434; *Svobodno Koroško do Karavank* 1920). Nemško-avstrijska agitacija je bila dobro organizirana, njen propagandni aparat je stekel že na začetku leta 1919 (Fräss - Ehrfeld 2000, 176–183). Pripisuje se ji vpliv na delovanje in poročilo Milesove komisije januarja 1919. Haas in Stuhlpfarrer (1977, 28) navajata, da je to poročilo prepričalo tudi ameriško mirovno delegacijo s predsednikom ZDA Wilsonom na čelu, češ: sporno območje se »zaradi enovitosti Koroške ne sme deliti«. Prvotna zamisel, da naj se Koroška deli po črti reke Drave, je bila zato opuščena. Na stališče plebiscita je Wilson prešel, ko je v ospredje stopila misel o delitvi Celovške kotline v dve coni. Plebiscit bi, tako Wilson, zagotovil celoto kotline (Fräss - Ehrfeld 2000, 146).

Vrsta indicev govori v prid predpostavki, da je bila nemško-avstrijska propaganda taktično dobro premišljena in mnogo bolj »manipulativna« (Kordiš 2011, 199) od jugoslovansko-slovenske. Za razliko od slednje se je zavedala, da je za uspešno propagando na Koroškem potreben dialog »z množico«, ne pa izključujočnost nacionalne omejitve. Zaradi dejstva, da je bila – po besedah tedanjega avstrijskega ministra za vojsko Juliusa Deutscha – večina tedanjega južnokoroškega prebivalstva »gotovo slovenskega rodu« (citirano v Pleterski 2003, 18), ta propaganda kljub svoji velikonemški nastrojenosti ni ubirala strun nacionalizma, niti se ni obotavljala v svoji agitaciji obilno uporabljati slovenski jezik. V letaku *20 plebiscitnih zapovedi za Korošce!* (Sistory 2020a) celo izrecno pravi, da plebiscit »ni nacionalen boj«. Nemško-avstrijska propaganda je poudarjala koroško deželno zavest oziroma »koroškost« v smislu medsebojne vzajemnosti in »starega pripadanja drug drugemu«. »Sovražnik, ki kali mir«, v njej zato »nikakor ni koroški Slovenec, temveč vojak SHS /.../ ki pooseblja militarizem /.../ in 'balkansko kulturo' srbsko dominirane države SHS.« (Fräss - Ehrfeld 2000, 181)

Slovensko narodno gibanje na Koroškem je v nemško-avstrijski propagandi obeleženo s pečatom »nezaželenega ideološkega importa s Kranjskega« (Domej 2019, 24), pri čemer v času bojev za mejo ni manjkalo insinuiacij, da bo to gibanje prišlo pod srbsko hegemonijo. Tako na primer dvojezični letak z naslovom *Ste že pomislili zakaj hoče SHS država čez Karavanke sem na Koroško?* zavrača trditve ljubljanskih agitatorjev, ki pravijo, da hočejo koroške Slovence rešiti in jih združiti z njihovimi brati: »Ali res? SHS je pod komando Srbov: beomtarji [uradniki] so Srbi, oficirji so Srbi in kmalu bo prišel tudi v Slovenijo pop, srbski duhovnik, s svojo krivo vero.« Sledi svarilo: »Če seže srbska pest čez Karavanke na Koroško, potem gorje vam Korošci!« (Citirano v Pleterski 1970, 238) »Tudi nam [Koroščem] preti suženjstvo, srbski militarizem, bič in narodna smrt,« je trdil list *Koroško Koroščem*. Pa še: »Karavanke [so] one od Boga postavljena gorska stena, ki nas loči od Srbov in Balkana in še imamo v rokah učinkovito orožje, naše ljudsko glasovanje, ki nas bo

obvarovalo tega strašnega polipa. Naj ta zver še tako divja in kaže svoje zobe, ljudsko glasovanje nas bo rešilo iz srbskega žrela.« (*SHS-Polyp* 1920)

Kraljevino SHS, njene vojake, še zlasti srbske, je nemško-avstrijska propaganda slikala kot »krute, krvoločne divjake, podivjane kreature, 'Untermenschen', kakor se je pozneje izražala nacistična propaganda o vseh Slovanih« (Sienčnik 1987, 387). Karavanke v tem smislu niso bile zamišljene kot »naravna meja«, temveč kot meja, ki loči »kulturo« od »nekulture«. 6. oktobra 1920 je časnik *Freie Stimmen* zapisal: »Divji Balkan je tudi za koroškega Slovenca neki povsem tuji svet, kajti Karavanke tvorijo ostro mejo med kulturo in nekulturo.« (*Deutsche und Slowenen in Kärnten* 1920) Med Avstrijo in Kraljevino SHS je veljalo vzpostaviti nepremostljivo kulturno razliko – prepad, ki je omogočil, da se je propagando proti Kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji vodilo v imenu civilizacije proti »barbarstvu« in miru proti »surovemu nasilju« in »tujemu gospodstvu«.

2.2 O »našosti« projugoslovanske propagande

Jugoslovansko-slovenska stran je v svoji propagandi nastopala skorajda izključno z argumenti, ki so poudarjali nacionalno/narodno zavest. Gradila je na temelju narodne samoodločbe, pri čemer je bila vodilna ideja ta, da koroški Slovenec odloča oziroma glasuje »v skladu s svojo narodnostjo za svojo narodno državo, Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, za Jugoslavijo« (Pleterski 1970, 253). Za razliko od nemško-avstrijske propagande, ki je bila inkluzivna in je slikala nasprotnika kot nekoga, ki na Koroško prihaja ali nasilno vdira od zunaj («Kranjci«, »Srbi«), je bila jugoslovansko-slovenska propaganda ekskluzivna. Poudarjala je »našost« in nasprotnika – v smislu gesla, da »naš narod ne zahteva ničesar, kar pripada drugim, ampak samo tisto, kar je naše«, ki so ga tedanji jugoslovanski voditelji vztrajno ponavljali (Rahten 2010, 698) – locirala znotraj Koroške: v koroških Nemcih in v slovensko govorečih ljudeh, če jih je smatrala za nekoga, ki svoje slovensko poreklo taji, zanika ali se pretvarja, da je Nемец. Slabšalno jih je označevala s pojmi, kot so »Švabi«, »Kärntnerji«, »nemškutarji«, »nemčurji«, »nacelni«, »omahljivci«, kar je soprospievalo k temu, da so jih Nemci – kot se spominja tedaj enaindvajset let star Peter Mohar (1986, 282), rojen v Dobrli vasi – »trdno šteli za svoje«.

Medtem ko je nemško-avstrijska propaganda pretiravala o nasprotnikovi moči in strašljivosti, je jugoslovanska propaganda nastopala s pozicije moči: nasprotniku je jemala moč, ga smešila, izzivala, moralno obsojala in mestoma prehajala v nasilno strahovanje (gl. Pleterski 1970, 255; Mohar 1986, 382–383; Kordiš 2011, 195; Wutte 1922, 137–138). To sugerira celo nemško-avstrijski letak, na katerem je videti mladega Korošca v zelenem telovniku, ki tlači razmršeno glavo s srbsko šajkačo v škatlo z napisom SHS. Še posebej

izstopata »dolg jezik, ki ga kaže glava in se norčuje iz Korošcev« (Pušnik 2011, 125), ter vzmet, ki daje vedeti, da ga sploh ni mogoče potlačiti, saj se kljub pozivu »Noter mora!« (v nemški različici: »Abe muaß er!«) vedno znova vrača. Povedna je tudi jugoslovansko-slovenska osmrtnica, datirana s 1. decembrom 1918, ki je bila nalepljena po vsej Koroški, kmalu potem, ko so Malgajevi vojaki (100 mož, od tega 40 Srbov pod poveljstvom Svetozarja Mitrovića) zavzeli Velikovec:

Tužnim srcem naznanjamo žalostno vest, da so naši ljubljeni 'rešitelji', ki so prišli na naš pogreb in sedmino, švabski Kärntnervertediger-i, dne 1. grudna 1918, med 4. in 5. uro, prevideni z jugoslovanskimi svinčenkami potrtem srcem zapustili naš jugoslovanski Velikovec. Žalujoči ostali. Jugoslovanski vojaki, ki ne moremo več biti po švabskih puhlih glavah. (Citirano v Pušnik 2011, 110)

Zavzetje Velikovca je sprožilo »veliko razburjenje« med oficirji, ki so poveljevali na avstrijski (dejansko deželno koroški) strani, med katerimi sta bila tudi Hans Steinacher in njegova desna roka Alois Maier - Kaibitsch (Ude 1970, 156). Kot Steinacher je bil tudi slednji eden vodilnih *heimatdienstovskih* sodelavcev, kot visok nacistični funkcionar pa je bil leta 1942 odgovoren tudi za načrtni pregon koroških Slovencev (Elste 1997, 112–120). Napadalni duh »brambovcev« je ob zasedbi Velikovca močno narasel. V bojih, ki so sledili, je slovenska stran izgubila nadzor nad velikim delom območja, ki so ga do tedaj obvladovale slovenske enote (Ude 1970, 160–172). 14. januarja 1919 je bilo sklenjeno premirje, ki je kljub pogostemu medsebojnemu obstreljevanju veljalo do konca aprila 1919. Vojaški spopadi so se potem, ko se je vojna zmaga zdaj nagibala na eno in zdaj na drugo stran (južnoslovanski ofenzivi, ki se je začela 29. aprila 1919, je 2. maja sledila avstrijsko-koroška protiofenziva, nato 28. maja spet jugoslovanska ofenziva), končali z zmago Kraljevine SHS; 6. junija 1919 so jugoslovanske čete vkorakale v Celovec in na Gosposvetsko polje.

Medtem je postalo jasno, da se meje z vojaškimi spori in vojaško zmago ne bo moglo določiti. Pariška mirovna konferenca se je 4. junija 1919 odločila za izvedbo koroškega plebiscita in za razdelitev spornega območja v dve coni. Če bi v coni A, ki jo je zasedla jugoslovanska vojska, večina prebivalcev glasovala za Kraljevino SHS, bi izvedli plebiscit še v coni B (s Celovcem). Še istega dne je v Celovcu začela delovati medzavezniška komisija, v kateri je prevladoval vpliv Italije. Zlasti general Badoglio, kasnejši fašist in vojni zločinec, ki je že pred tem svojo dejavnost usmerjal k razbitju novonastale Kraljevine SHS (Kacin - Wohinz 1999), je glede plebiscita »vedno znova poudarjal avstrijsko-italijansko interesno enotnost« (Rainer 1981, 156). Posebno antipatijo so italijanski predstavniki gojili do generala Maistra, ki so ga označevali kot

znanega »terorista«, tudi kot vodjo »teroristov«, njegovo dejavnost pa kot nevarno in škodljivo (Rainer 1981, 156).

Velikovec je bil – v nasprotju z drugačnimi trditvami – »zaseden na šolsko zgleden način« (Grdina 2016, 139). Avstrija se je opotekala pod težo nove stvarnosti in se tedaj vdajala enakim utvaram kot Slovenci in Hrvati na ozemlju, ki so ga »po določenih premirja okupirali Italijani – da bodo namreč vsa mejna vprašanja mirno rešena za zeleno mizo v skladu z wilsonističnimi načeli« (Grdina 2016, 139). Maksim Gaspari, osrednji likovni propagandist v času priprav na plebiscit, je že 15. marca 1919 v satiričnem listu *Kurent* opozoril na ta pojav s karikaturο, na kateri sta dva golšasta koroška Nemca, ki zgroženo in preplašeno komentirata označevanje demarkacijske črte, ki jo nad Celovcem, Beljakom in Mariborom vleče svinčnik ameriške komisije (Gaspari 1919a). Velja pripomniti, da je Gaspari koroške Nemce v *Kurentu* vztrajno risal z golšami ali »krofi«, kar je impliciralo pridih razčlovečenja v smislu »nejunaški«, »sprijeni, slaboumni, ošibljeni« (Jurić Pahor 2019, 321–323). Malodušje in strah pred posledicami poraza sta koroške nemškonacionalne sile ponovno prevzela po zmagoviti jugoslovanski ofenzivi, ki so jo spremljala »povračilna nasilstva« (Pleterski 2003, 17; Wutte 1922, 121–123), in odločitvi, da se na spornem ozemlju izvede plebiscit. Fräss - Ehrfeldova (2000, 162) govori o razumljivem »koroškem pesimizmu«: cona A je bila pretežno poseljena s slovensko govorečim prebivalstvom in pričakovati je bilo, da bo jugoslovanska uprava v tej coni izvajala na prebivalce pritisk. Tej coni je po jugoslovanski ofenzivi, znotraj katere je vodil Labodski odred, načeloval general Maister.

Pomenljivo je, da je Maister do konca verjel v uspeh koroškega plebiscita. To jasno izhaja tudi iz 'njegovega' glasila *Korošec*, ki je od 9. julija 1919 do 7. oktobra 1920 dvakrat tedensko izhajalo v Velikovcu. V njem je mogoče najti stavke, kot so: »Možje veselite se plebiscita kakor vojak gotove zmage« (*Naš parlament ...* 1920), »Cona A je za Nemce izgubljena« (*Velikovec ...* 1920), »Mi koroški Slovenci smo se otresli tujega jarma« (*Kaj odgovarja ...* 1920). V uspeh plebiscita je verjel tudi Janko Brejc, ki je bil pred prvo svetovno vojno celo desetletje prvak slovenskih katoliških narodnjakov na Koroškem, po vojni pa je pri Narodni vladi postal najprej poverjenik za notranje zadeve, po vključitvi v Kraljevino SHS pa predsednik Deželne vlade za Slovenijo. Kot vodja slovenske delegacije je na pariški mirovni konferenci veliko upanja polagal v ameriškega predsednika Wilsona, ki ga je 5. junija 1919 pozdravil s slovitimi besedami: »Ave Wilson, Sloveni morituri te salutant.« (»Pozdravljen Wilson, umirajoči Slovenci te pozdravljamo.«) Wilson je, tako se spominja Brejčev vladni kolega Vladimir Ravnihar (1997, 143), članom delegacije postavil neposredno vprašanje, »kako mislimo, da bi izpadel plebiscit južno od Drave. Dr. Brejc mu je odgovoril /.../ da smo vsi v tem predelu Koroške

povsem gotovi zmage.« Dan po izgubljenem plebiscitu⁵ je Ravnihar obiskal Brejca: »Bil je ves skrušen. Umevno. Bivši voditelj koroških Slovencev /.../ je plakal ob grobu svojih sanj.« (Ravnihar 1997, 144)

Glavni problem je bilo za jugoslovansko/slovensko propagando po Pleterskem vprašanje, ali bo slovenska narodna zavest »dovolj močna sama po sebi«. Slovenska propaganda je zato »zvenela bolj kot korporativen podvig za rešitev obstoja slovenskega naroda na Koroškem in manj kot zahteva po demokratičnem odločanju državljanov« (Pleterski 2003, 18). Pridevnik »narodno« je povezovala s pojmi, kot so pogum, neustrašnost, navezanost »na domovino« (Slovenijo/Jugoslavijo) (Jurić Pahor 2019, 318–324). Kot ideal »prave moškosti/bojevitosti« so na Slovenskem obveljali predvsem srbski vojaki, in to zlasti od vojaškega poraza slovenske vojske na Koroškem konec aprila in na začetku maja 1919 dalje. Ude (1970, 192) navaja, da Slovenci v tem mesecu niso bili tako močni, da bi sami zavzeli ozemlje, ki naj bi pripadalo Kraljevini SHS, »pritti so morali na pomoč Srbi«.

Povedna je karikatura z naslovom *Zibelka slovenstva*, ki jo je Gaspari (1919b) že 30. januarja 1919 objavil v *Kurentu* in je v rahlo modificirani obliki 24. septembra 1920 izšla tudi v Maistrovem glasilu *Korošec*. Karikatura prikazuje deklco, personifikacijo »slovenske Koroške«, ki z obtožujočim prstom kaže na velikanskega, starega in obnemoglega nemškega Korošca, ki leži v njeni »korotanski« zibelki. Dekličin pogled je usmerjen k postavnemu srbskemu vojaku, ki si prizor ogleduje skozi okno hiše, ki simbolizira novo Jugoslavijo. Deklica ga roti: »Ljubi stric, prosim, spodite vendar tega nerodneža iz moje zibelke!« Srbski vojak mu ukaže: »Boga mi, ven iz zibelke!« Nazorna je tudi poslanica generalnega vikarja Matije Randla *Dolžnosti vernika na dan plebiscita*, v kateri se – v smislu želja velikega dela koroškoslovenske duhovščine in kljub nasprotovanju celovškega ordinariata – zavzema za nacionalno prihodnost v Kraljevini SHS: »In Srbi! Res, da so pravoslavni, a /.../ z nami vred imajo sveto mašo, svete zakramente in nežno pobožnost do matere božje.« (Celotna poslanica je objavljena v Pleterski 1970, priloga med 240. in 241. stranjo.) Tudi pisatelj in dolgoletni župnik na Koroškem Franc Ksaver Meško (1919, 2–3) je Srbom in srbskim vojakom pripisal izjemno »umsko in srčno plemenitost«. In to v smislu Prežihovega Voranca (ZD 10 1983, 64), ki je zastopnikom slovenske vlade očital, da jih redukcionistično predočujejo »le kot dobre vojake, ki se razumejo samo na bajonete«.

»Prosrbski« dikciji vikarja Randla in Meška ne presenečata. Padec habsburške monarhije je pretrgal tesno katoliškokonservativno povezavo, trojnost boga, cesarja in domovine, in sledilo je obdobje zaostrenega nacionalizma, ki je bil na Koroškem uspešno pripet na zastavo dominantnega nemštva in

5 59,1 % oziroma 22.055 volivcev je v coni A glasovalo za Avstrijo, za Kraljevino SHS pa 40,9 % oziroma 15.272 volilcev.

pomešan s krepkim dodatkom antiklerikalizma. Tako številne koroške župnijske kronike izčrpno poročajo o napadih »nemških vojakov in civilistov« na duhovščino, na nasilno vdiranje v cerkve, na njihovo plenjenje in skrunjenje (gl. Hudl et al. 1989). V majskih dneh leta 1919, ko so »brambovci« Koroško začasno ponovno zavzeli do deželne meje, preden je jugoslovanska protiofenziva vodila do zasedbe Celovca in mitične Gospe Svete, je bilo interniranih vsaj 315 Slovencev (ti so znani po imenu, priimku, poklicu in kraju bivanja), med katerimi je bilo sorazmerno veliko duhovnikov; nekateri so se iz internacije vrnili šele v septembru 1919 (Vospernik 2011, 43–59).

3 Boj zoper »boljševizem« in umik v narodno/-stno mimikrijo

Pomemben razlog za neuspeh agitacije za Kraljevino SHS oziroma Jugoslavijo se začinja tam, kjer se je obračala k slovensko govorečim glasovalcem, vštvešči narodno zavednim, za katere je obstajala možnost, da oddajo svoj glas za Avstrijo. Zlasti je nasprotovala »delavskim razrednim preudarkom« (Pleterski 1970, 253). Ta propagandna dejavnost bi lahko bila, kot se je glede na svojo lastno politično in agitacijsko dejavnost izrazil predsednik Narodnega sveta v Borovljah Franc Mišič (Mischitz), še bolj uspešna, če »kratkovidni nazadnjaški slovenski politiki, kakor Brejc in tudi Maister ne bi preprečili /.../ že precej uspelega poizkusa pridobiti socialiste in komuniste za našo stvar« (citirano v Kordiš 2011, 191). Slovenskim komunistom je namreč ta vlada delovanje na Koroškem sploh prepovedala, slovenskim socialdemokratom pa je delovanje le napol in nerada dopuščala (Pleterski 1970, 254). Socialdemokrati so predstavljali na Koroškem tudi številčno zelo močno politično strujo, ki je načelno zastopala internacionalizem in narodno enakopravnost, vendar se ni zavzemala za jezikovne pravice koroških Slovencev. Teodor Domej (2019, 24) k tej ugotovitvi pripominja: »Gotovo je k temu prispevalo poudarjeno konservativno vodstvo slovenske politike.«

Ugotovitev dobi še večjo težo ob upoštevanju, da nista ne Brejc ne general Maister odobraval uporov in delavskih stavk, ki so bile v tistem času stvar vsakdanjega življenja, prav nasprotno, odklanjala sta jih kot škodljive. Glasilo *Korošec* je že v svoji prvi številki 9. julija 1919 z neprikritim zadovoljstvom zapisalo: »Zmagovite jugoslovanske čete so pognale boljševizem iz naše dežele.« (*Prošnja* 1919) Viktor Andrejka, častnik avstro-ogrske vojske in Maistrov borec, je v svojem članku *Razvoj vojaštva in vojaških dogodkov od prevrata do danes* (Andrejka 1928) vzroke vojaškega poraza na Koroškem pripisal zlasti nepripravljenosti slovenskega vojaka, da se po končani vojni angažira še v bojih za slovensko severno mejo (spomini na vojne grozote so bili med vojaki še zelo živi in vojaki so se prisilnemu pozivanju pod orožje na različne načine upirali; gl. Jurić Pahor 2019, 318–324, 336–342), in pomenljivo

pripomnil: »Vsakemu so še znani izgredi vojakov z rdečimi kokardami, ki se niso hoteli sprijazniti z mislijo, da bi morali braniti naše zapadne in severne meje.«

»Revolucionarno razpoloženje«, ki so se ga v Sloveniji in v Kraljevini SHS tako strastno bali in bojevali proti njemu, se je tudi na Koroškem vse prehitro razpršilo. V »koroškem obrambnem boju« se je bolj naglo kot drugje izoblikovala »odločno protirevolucionarna, antidemokratična in predvsem protisocialdemokratska sila« (Haas 1989, 11), ki se je razvila iz trdnega jedra »alarmne« organizacije *Heimwehr*, v kateri sta vladala stari oficirski zbor in stari militaristični duh. Že 7. septembra 1919 je socialdemokratski avstrijski minister za vojsko Julius Deutsch ugotovil, da tudi notranji demokraciji v Volkswehrhu slabo kaže. »Vojaški svet tam nima več besede,« je povzel položaj (Haas 1989, 11). Steinacher (1943, 120) je kasneje preciziral, da je »vojaški svet izginil sam od sebe« že v »majskih bojih 1919«.

Na začetku leta 1920 je v Sloveniji najbolj zavrelo med železničarji. V času Brejčevega predsednikovanja Deželni vladi za Slovenijo, 24. aprila 1920, je prišlo do krvavega spopada med policijo, vojsko in udeleženci železničarske stavke na Zaloški cesti v Ljubljani; ubitih je bilo 13 in ranjenih 30 ljudi. Maistrovo glasilo *Korošec* se je postavilo na stran »države« in »oboroženih sil«, ki da so »štrajk«, nahujskan »od tujih elementov«, zadušile (*Ponesrečen štrajk železničarjev* 1920). »Zaloška cesta, železničarski štrajk, preganjanja, zapiranja in streljanje železničarjev so bila mogočna agitatorska sredstva za Avstrijo,« je oktobra istega leta v glasilu *Rdeči prapor* zapisal Prežihov Voranc (ZD 10, 1983, 71) in poudaril, da ima na avstrijskih železnicah »odločilno besedo delavec«, medtem ko se delavce na jugoslovanskih železnicah preganja, zapira in »meče na cesto brez vseh pravic«. Prežihovo ugotovitev je mogoče aplicirati tudi na »mariborsko krvavo nedeljo«, ki označuje 27. januar 1919, dan, ko je pri generalu Maistru v Mariboru zasedala Milesova komisija. Ob tej priložnosti se je na trgu pred okrajnim glavarstvom zbrala velika množica proavstrijsko usmerjenih protestnikov, zlasti železničarjev, prijateljev in članov njihovih družin, in prišlo je do »krvavih izgredov«. Maistrovi vojaki so zatrli poskus upora; ubitih je bilo osem protestnikov (po drugih virih trinajst), okoli šestdeset pa ranjenih (Jenuš 2013, 229–231). Čeprav so dogodki Milesa »vidno pretresli«, se je od protestnikov ogradil in pohvalil vzorno slovensko upravo na mariborskem in spodnještajerskem ozemlju (Jenuš 2013, 231). Velja pripomniti, da so stavke železničarjev na mariborskem območju izbruhnile že ob začetku novembra 1918. Kot ugotavlja sam general Maister (1932, 90), je pri tej stavki sodeloval »precejšen del slovenskih železničarjev«, ki pa so bili po njegovem »nerazsodni« in »narodno mlačni: »potegnili so z nemškimi tovariši«. Že 14. decembra je bila stavka zadušena (železnica je sistematično prešla v slovenske roke), kar je Maistru omogočilo, da je »neovirano premikal vojaštvo za trajno zavarovanje naše severne meje« (General Maister 1932, 90–103). Maistru se

(so)očita tudi zatrtje upora vojakov v Mariboru in na Koroškem julija 1919, s katerim so bili v primeru Maribora prav tako povezani železničarji (Ževart 1987; Švajncer 1990, 270–287).

Na podlagi zapsanega se vsiljuje domneva, da projugoslovanski propagandi ni šlo za to, kot se je v prekaljenem agitacijskem tonu v prid »nedeljene Koroške« izrazil Primus Lessiak, da bi ogovorila tudi tisti »naš rued«, ki »ha je tvačou niemšč hospued« (citirano v Pleterski 2003, 8). Prav nasprotno, jugoslovanska propaganda se je osredotočala na večinoma že slovensko opredeljeno, klerikalno usmerjeno prebivalstvo, še zlasti na premožne ali premožnejše kmete. »Kmeti stan bo gotovo prvi stan v Jugoslaviji« je 6. februarja 1920 zagotovil list *Korošec (Jugoslavija in kmetijstvo 1920)*. Tej dikciji, ki jo v svojih spominih potrjuje tudi Franc Petek (1979),⁶ ki je bil po koncu prve svetovne vojne član Narodnega sveta za Koroško, po plebiscitu pa eden vodilnih koroškoslovenskih politikov (z nespregledljivo afiniteto do idealov in vrednot socialne demokracije), odgovarjajo tudi projugoslovanski plebiscitni plakati in letaki. Na plakatu *Korošci spoznajte zrnje, ki raste v Jugoslaviji* (1920) med drugim piše, da je kmet v Avstriji »Stiefkind« (pastorek), da delavstvo v njej »strada in je nevarno«, poleg tega Avstrija »ne sme imeti vojaštva, ampak samo folksver, t. j. rudečo gardo, ki se že sedaj punta in je nevarnost za druge«. Poveden je tudi letak *Nemška kajšlerija* (Sistory 2020b), ki se posmehuje kmečkemu (pol)proletariatu: »Ali hočete, da bi Vas pregnali z rodne grude nemški kajšlerji /.../ 'Glušta' se jim vaše zemlje. Imajo kajže, potisnjene v griče, 3 'češpelne' za hišo in kozo v hlevu.« Pogosto so nemške Korošce slabšalno označevali kot »hungerlajdarje« in »lačenbergerje« (Wutte 1922, 138). Letak *Hoo-rruk Švaba!* (Sistory 2020c) je pozival: »Marš vun s švabovjem iz slovenske Koroške v nemško lačenbergerijo.« Prežihov Voranc (ZD 10 1983, 20) je maja 1920 o proletariatu v (pretežno) slovenskem delu Koroške zabeležil, da »balansira v politični negotovosti in ne pomeni nič«. Podobno je sugeriral nemško-avstrijski plakat, ki na udarnem rdečem ozadju prikazuje stisko delavske družine in je podnaslovljen: »SHS država ne pozna dolžnosti, da bi za delavca skrbela« (gl. Fräss - Ehrfeld 2000, 177).

Nazoren je tudi primer mlajšega slovenskega hlapca, ki ga je kontaktiral borec – oficir za severno slovensko mejo in agitator Janko Gačnik, da bi glasoval za Jugoslavijo, a ga ni uspel prepričati, ker se je že odločil, da glasuje za Avstrijo. »[A]li misliš, da ne vem, kako je s to rečjo: tam je republika in so za delavca, tu pa je drugače.« Ker je bil hlapec pobožen, ga je Gačnik vprašal, kaj bo rekel gospod župnik. »'Ali misliš, da ne vem, da župnik drži bolj z gospodi, premožnimi kmeti in takšnimi.' Pa si vendar Slovenec! 'Saj bom

6 »Huda pomanjkljivost« koroškoslovenske povojne politike je bila, da se je »zmeraj bolj omejevala na kmete«, kot da bi Slovenci na Koroškem »res obstojali samo iz kmetov« (Petek 1979, 83).

Slovenec tudi ostal.« (Citirano v Pleterski, 1970, 243) Gačnik dodaja, da je na tisoče pripadnikov kmečkega in siceršnjega delavstva tako glasovalo, »pravzaprav ne za Avstrijo, ampak za *socializem*, ali pa ne za Avstrijo, ampak za *mir*« (citirano v Pleterski, 1970, 243). Samokritično Gačnik priznava, da so tedanji agitatorji te proavstrijske glasovalce preostro obsodili »kot izdajalce«, »odbili smo jih od sebe«. Glasnik *Korošec* je 16. marca 1920 celo o »naših zaupnih ljudeh« zapisal, da so »avstrijski podrepniki«, pri čemer je mislil predvsem na socialdemokrate.

Še zlasti v času bojev za severno mejo in plebiscit je veljalo izločiti potencialno nevarne ljudi, preizkušati njihovo nacionalno zanesljivost in odkriti tiste, ki jo domnevno ogrožajo. Mohar (1986, 382–383), narodno opredeljeni Slovenec, ki je v plebiscitnem letu služboval kot kmečki hlapec v Škocjanu v Podjuni, je o »narodnem čutu« velikega dela »slovenskih Korošcev« zapisal, da so se imeli »bolj za Korošce kot za Slovence v smislu narodnega občestva vseh pokrajin, kjer se govori slovenska beseda«. V nadaljevanju navaja, da so se »glavarji slovenskega glasovalnega poslovanja«, ki so bili »večinoma nekorošči«, tega premalo zavedali in jih silili v nacionalne kalupe, za katere so si izmišljali »tudi pravo nasilje, podobno kot mora včasih kmet novo kupljeno žival s silo /.../ pritrirati k nevajenim jaslim«. Štebi (1919, 1) je v jugoslovanskem socialdemokratskem glasilu *Naprej* že 28. junija 1919 – tik zatem, ko je obiskal Celovec, ki ga je 6. junija zasedla jugoslovanska vojska in v njem ostala do konca julija – opozoril na »klavrne« plodove »narodnjakarske domišljavosti in slovenske aneksionistične nadutosti iznad pohojene pravice« in zagovarjal samoodločbo prebivalstva. Poleg tega bi bila po njegovem »prva dolžnost« zasedbenih sil preskrbeti Celovec in zavojevane kraje z »živežem« ter jim prinesiti »možnost življenjskega dihanja«. Podobno stališče je v zvezi z Maistrovo »povsem zgrešeno propagando za pridobitev Koroške« izrazil Meško. Pozival je k bolj treznemu agitiranju s pomočjo obleke, živeža, znižanja davkov, pristojbin, voznine na železnicah ipd. (Kordiš 2011, 190).

Posamezniki so se pred eksistencialno resnico, ki je sovpadala z idealizacijo moči države/naroda (Jugoslavije) ali – v primeru nemško-avstrijske propagande – »koroškosti«, vselej pa tudi z represijo in ustrahovanjem nasprotnika, pogosto branili s strategijami mimikrije oziroma zatekanjem v »skrite identitete« (Jurić Pahor 2009, 311). *Korošec* je 13. februarja 1920 o obrtnikih v coni A zapisal: »Namesto poštenih slovenskih napisov na zid, so si priskrbeli kar 'dilce' [deskice], da jih lahko mirno vržejo v peč, če Nemci pridejo.« (Kotmaraves 1920) 17. septembra 1920 je isti časopis govoril o »cagovcih« in »cincarijih«, ki se »boje vsakega vetrička, ki v isti sapi pravijo 'da' in 'ne', ljudeh, »o katerih se do poslednjega trenutka ne veš, so li tvoji prijatelji ali nasprotniki« (*Našim nevernim Tomažem* 1920). Resman (2005 [1971], 108) govori v svojih spominih o »omahljivcih«, ki so bili »zmeraj s tistimi, ki so bili ravno na konju«, »to smo bili zaenkrat mi«, to je projugoslovanski agitatorji,

ki so jim stali nasproti »mirni nemčurji«, ker so se »na zunaj prav mirno zadržali, da jim nihče ni mogel do živega«, ki pa so spomladi 1920 »spet začeli dvigati glave«.

»Skrite identitete« so vključevale vrsto odzivov in spontanih vedenjskih vzorcev, nastalih iz nesoglasij in paradoksov, ki jih je porajalo usmerjanje ljudi v »pravilno« nacionalno/narodno istovetenje. Skorajda nemogoče je bilo potegniti jasno, kaj šele »pravično mejo med Nemci in Slovenci«, kar je po Uratniku (1919, 1) veljalo še zlasti za Celovec. Nenehno so nosilci vojaških ali političnih oblasti naleteli na neizpodbitno dejstvo, da je meja fleksibilen kraj, kraj ob meji ali kraj na meji, ki predstavlja hkrati prehod v prostor drugega/drugačnega (Jurić Pahor 2014, 2017b). Da gre pri tem za relacijsko gibljiv prostor, ki subvertira binarno logiko nacionalizmov – v smislu predpostavke, da sta si v času bojev za severno mejo in plebiscita stala nasproti zlasti nemško ali »nemško misleče slovensko prebivalstvo« in »nemštvu neprijazno [slovensko] prebivalstvo« (Uratnik 1919, 1) –, nakazuje že dejstvo, da identitete in pripadnosti po vojni in v času plebiscita nikakor niso bile nacionalno poenotene, to je »čisto nemške/avstrijske« ali »čisto slovenske/jugoslovanske«, pa čeprav so državotvorni diskurzi in njim zavezani nosilci funkcij stremeli za tem, da jih vzpostavijo. Čas bojev za meje pa je napotoval tudi na *borderline*, mejni kraj ali kraj strahu (Bhabha 1999), ki postavlja predstavo o homogeni identiteti na laž. Izpričuje jo kot fragmentarno, fluidno, razsrediščeno – kot *locus*, ki se hrani z nemožnostjo svoje popolne vključitve v ta ali drugi prostor.

4 Sklepna misel

Družbe ali skupnosti, ki so zasnovane po modelu nacionalnih držav, so družbe »sortiranja in izločanja«, ali kot navaja Elwert (1998, 132): »Procesi vključevanja in izključevanja so neizogibni spremljevalni pojavi modernega razumevanja nacij.« Značilnost tega razumevanja je, da država – nacija temelji na urejevalnih principih zarisovanja meja med člani in nečlani, »nami« in »njimi«, znotraj in zunaj, varnim in nevarnim ipd. Boj za »slovensko severno mejo« (v nemščini imenovan »koroški obrambni boj«) in z njim povezana plebiscitna propaganda dajeta jasno vedeti, da sta bila oblikovanje in utrjevanje družbenega prostora kot nacionalnega teritorija povezana z državotvornim nasiljem ter »nadzorovanjem in kaznovanjem« (Foucault) kot delom strukturnega nasilja vsakdana. Sem gre prišteti tudi nadziranje in discipliniranje tistih slojev populacije, ki so veljali za narodu in državi nevarne (socialdemokrati, komunisti, železničarji/delavci, »boljševistično« navdihnjeni vojaki) že iz razloga, ker sta jim bila bliže internacionalizem in solidarnost delavstva obeh narodnosti na Koroškem kot pa nacionalizem, ki je favoriziral

ekskluzivno identifikacijo zgolj z lastno nacijo. Ugotovitev velja še zlasti za slovensko (jugoslovansko) stran, medtem ko je koroška stran, in določneje, koroška socialna demokracija, agitirala za Avstrijo tudi z nemškimi nacionalističnimi gesli. »Obrambnega boja« se je udeleževala celo z lastnimi delavskimi bataljoni (sestavljali so jih zlasti železničarji) – kar pa je bilo s strani vodilnih koroških brambovcev sprejeto z veliko skepso. Vodstvo koroške socialdemokratske stranke je januarja 1919 izjavilo, da je edini smoter delavskih bataljonov ta, da »branijo dosežke revolucije, to je svobodno nemško avstrijsko republiko, proti morebitni kontrarevoluciji« (citirano v Valentin 2000, 172). Podobno kot v Sloveniji (Jugoslaviji) je tudi na Koroškem veljalo v kali zatreti potencialne delavske in vojaške upore ter si zagotoviti pristajanje na model »koroškosti«, ki je v propagandi spretno prikrival velikonemške težnje. V prispevku je bilo tudi prikazano, da je za oblikovanje nacionalnih identitet ključnega pomena obstoj specifičnega, jasno določenega teritorija, ki ima vlogo imaginarne, zamišljene (v pomenu Andersonovih »zamišljenih skupnosti«) (pra)domovine. V plebiscitni propagandi so jo vztrajno povezovali s starodavno Karantanijo in mitičnim likom matice – ženske (zlasti z Gospo Sveto, a tudi z lepo Valkiro, voj(sko)vodinjo, ki v ljudski domišljiji obstaja že mnogo stoletij (gl. Jurić Pahor 2000, 155–172) – vse s ciljem čim bolj učinkovitega in čutno-konkretnega ustvarjanja »ideje nacije«, ki naj bi legitimirala nov družbeni red, ki se je vse bolj nagibal v prid hegemonskih, imperialnih in skrajno nacionalističnih sil.

Literatura in viri

- Andrejka, V., 1928. Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes. V J. Mal (ur.) *Slovinci v desetletju 1918–1928*. Leonova družba, Ljubljana, <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/Andrejka-razvoj-vojestva.pdf> (dostop 19. 7. 2020).
- Bahovec, T., 2001. Zveza ženskih društev na Koroškem. *Enciklopedija Slovenije* 15, Mladinska knjiga, Ljubljana, 276.
- Balibar, É., 1992. Die Nation-Form: Geschichte und Ideologie. V É. Balibar in I. Wallerstein (ur.) *Rasse – Klasse – Nation: Ambivalente Identitäten*. Argument-Verlag, Hamburg, Berlin, 107–130.
- Bhabha, H. K., 1999. »Angst« in kultureller Übersetzung. V H. Herlinghaus in U. Riese (ur.) *Heterotopien der Identität. Literatur in interamerikanischen Kontaktzonen*. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg.
- dLib – Digitalna knjižnica Slovenije, 2020a. *Korošci!: spoznajte zrnje, ki raste v Jugoslaviji*. Plebiscitni plakat, 1920, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-TTEM-WO9E> (dostop 5. 6. 2020).
- dLib – Digitalna knjižnica Slovenije, 2020b. *Zwei Quellen ein Fluß, zwei Sprachen ein Volk*, plebiscitna znamka, 1920, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-KE-CFOLQK> (dostop 20. 6. 2020).
- Deutsche und Slowenen in Kärnten*. Freie Stimmen 40 (229), 6. oktober 1920, 1.
- Domej, T., 2019. 1918: Korošice in Korošci med Avstrijo, Jugoslavijo in Nemčijo. V S. Frenzl in M. J. Ogris (ur.) *Dialog und Kultur: Beiträge zum Europäischen Volksgruppenkongress 2018 und Sonderthemen*, (Kärnten Dokumentation, Band 35). Amt der Kärntner Landesregierung, Klagenfurt, 20–34.
- Elste, A., 1997. *Kärntens braune Elite*. Klagenfurt/Celovec – Ljubljana – Wien, Mohorjeva založba.
- Elwert, G., 1998. Deutsche Nation. V B. Schäfers in W. Zapfs (ur.) *Handwörterbuch zur Gesellschaft Deutschlands*. Leske, Budrich, Opladen, 123–134.
- Emmes, M. P., 2019. *Die Nachgeschichte des Ersten Weltkriegs. Vom Frieden, der zunächst keiner werden sollte*. LIT Verlag, Berlin.
- Fräss - Ehrfeld, C., 2000. *Geschichte Kärntens 1918–1920. Abwehrkampf – Volksabstimmung: Identitätssuche*. Verlag Johannes Heyn, Klagenfurt.
- Gaspari, M., 1919a. Demarkacijska črta, (karikatura). *Kurent* 2 (5), 15. marec 1919, 1.
- Gaspari, M., 1919b. Zibelka slovenstva, (karikatura). *Kurent* 2 (2), 30. januar 1915, 1.
- General Maister, 1932. Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora. *Mariborski koledar* 7 (1), 1932, 85–103.
- Govor našega generala Maistra*. Korošec 1 (9), 27. avgust 1919, 1.
- Gradnik, V., 1981. *Slovenski prostovoljci v boju za severno mejo 1918–1919*. Koper, Založba Lipa.
- Grdina, I., 2016. *Knjiga o Malgaju*. Koroško domoljubno društvo Franjo Malgaj, Ravne na Koroškem.
- Grilc, B., 1934. Spominu Frana Malgaja: Ob 15. obletnici njegove tragične smrti nad Guštanjem. *Jutro* 15 (102), 6. maj 1934, 5.
- Guštanj*. Korošec 2 (21), 16. marec 1920, 3.

- Haas, H. in Stuhlpfarrer, K., 1977. Österreich und seine Slowenen. Löcker & Wögenstein, Wien.
- Hrušovar, S., Oprešnik, S. in Hrnčič, L., 1987. *Fran Roš (1898–1976): življenje, proza in mladinsko delo*. Naloga pod mentorstvom L. Conradi. Celodnevna osnovna šola, Celje.
- Hudl, J., Messner, M. in Verdel, H. (ur.), 1989. *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920*. Drava, Celovec.
- Jenuš, G., 2013. »Es gibt einen Meister über alle irdische Meister«. Avstrijski odzivi na Maistrov prezem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919. *Arhivi* 36 (2), 221–236.
- Jugoslavija in kmetijstvo*. Korošec 2 (10), 6. februar 1920, 1.
- Jurić Pahor, M., 2000. *Narod, identiteta, spol*. ZTT EST, Trst.
- Jurić Pahor, M., 2009. Hidden Identities Within National Minority Groups: The Case of Slovenes in Carinthia and in the Province of Trieste. V C. Promitzer, K. J. Hermanik in E. Staudinger (ur.) (*Hidden Minorities: Language and Ethnic Identity Between Central Europe and the Balkans*, (Studies on South East Europe, vol. 5). LIT, Wien, Berlin, 35–58.
- Jurić Pahor, M., 2014. Re-präsentationen von nationalen/ethnischen Minderheiten und Grenzen im Alpen-Adria Raum. V B. Gruber in W. Wintersteiner, *Learning Peace – an Integrative Part of Peace Building: Experiences from the Alps-Adriatic region. Yearbook Peace Culture 2014*. Založba Drava, Klagenfurt/Celovec, 99–125.
- Jurić Pahor, M., 2017a. *Das Gedächtnis des Krieges: Die Isonzofront in der Erinnerungsliteratur von Soldaten und Zivilisten*. Hermagoras – Mohorjeva, Klagenfurt/Celovec, Ljubljana, Wien.
- Jurić Pahor, M., 2017b. Transculturality. V Y. Y. Kim in K. McKay-Semmler (ur.) *The International Encyclopedia of Intercultural Communication*. WileyBlackwell, Hoboken, USA.
- Jurić Pahor, M., 2019. *Memorija vojne: soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov*. Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj.
- Kacin - Wohinz, M., 1999. Badoglio Sonninu: italijanski načrt za protijugoslovansko akcijo decembra 1918. V Z. Čepič, D. Nečak in M. Stiplovšek (ur.) *Mikužev zbornik*. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana, 21–26.
- Kaj odgovarja slovenski kmet avstrijskim agitatorjem*. Korošec 2 (19), 9. marec 1920, 1.
- Kaj pomeni klic: »Koroško Korošcem!«?* Koroško Korošcem 17, 12. februar 1920, 2.
- Kordiš, M., 2011. Oris začetkov slovenskega političnega plakata na primeru vizualne propagande za koroški plebiscit. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82 (2–3), 180–205.
- Kotmaraves*. Korošec 2 (12), 13. februar 1920, 3.
- Kravos, M., Pozzetto, M., Pahor, M., Kravos, B., Volk, S. in Merku, P., 1995. *Narodni dom v Trstu 1904 – 1920*. Založba Devin, Trst.
- Križaj, A., 1920. *Ob 11. uri!: opomin poslal slovenskim Korošcem*. [A. Križaj], Podklošter.
- Lessiak, P., 1903. *Die Mundart von Pernegg in Kärnten*, (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Bd. 28, Hft. 1). Max Niemeyer, Halle, <http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb11023723-1> (dostop 22. 6. 2020).

- Meško, F. K., 1919. Pot v Celovec. *Slovenec* 17 (159), 13. julij 1919, 1–3.
- Mohar, P., 1986. *Med nebom in peklom. Pričevanje iz plebiscitnega leta*. Ljubljana, Celovec, Slovenska matica, Založba Drava, Družba sv. Mohorja.
- Naš parlament v Rožni dolini*. *Korošec* 2 (10), 6. februar 1920, 1.
- Našim nevernim Tomažem*. *Korošec* 2 (73), 17. september 1920, 1.
- »Ob 11. uri«. 1920. *Socialist za plebiscitno ozemlje* 1 (3), 3. oktober 1920, 2.
- Ograjenšek, S., 2012. Savinova glasbena biografija in izvlečki iz njegove skladateljske korespondence. *Muzikološki zbornik* 48 (2), 19–52.
- Ograjenšek, S. in Krstulović, Z., 2012. Bibliografija del Friderika Širca – Rista Savina (1859–1948). Diskografija del Friderika Širca – Rista Savina (1859–1948). *Muzikološki zbornik* 48 (2), 269–309.
- Petek, F., 1979. *Iz mojih spominov*. Založba Matica, Ljubljana; Založba Drava, Celovec.
- Pleterski, J., 1970. O prvinah in značaju plebiscitne odločitve. V J. Pleterski, L. Ude in T. Zorn (ur.) *Koroški plebiscit*. Slovenska matica, Ljubljana, 215–270.
- Pleterski, J., 2003. *Koroški plebiscit 1920. Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920. Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes »Kärntner Volksabstimmung«*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Ponesrečen štrajk železničarjev*. *Korošec* 2 (33), 30. april 1920, 1.
- Prežihov Voranc [Lovro Kuhar], 1983. *ZD – Zbrano delo 10*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Prošnja*, 1919. *Koroški Slovenec* 1 (1), 9. julij 1919, 4.
- Puncer, M., 1919. Koroškemu ženstvu. *Korošec* 1 (19), 1. oktober 1919, 1.
- Pušnik, M., 2011. *Popularizacija nacije. Komuniciranje, nacionalizem in proizvodnja mej*, (Zbirka Kult). Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana.
- Rahten, A., 2010. Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci. *Acta Histriae* 18 (3), 691–712.
- Rainer, J., 1981. Italien und die Kärntner Frage 1918–1920. V H. Rumpfer (ur.) *Kärntens Volksabstimmung 1920*. Kärntner Druck und Verlagsgesellschaft, Klagenfurt, 150–157.
- Rathkolb, O., 2017. Graz als »Epizentrum« des Wagnerismus. V H. Heer, C. Glanz in O. Rathkolb (ur.) *Richard Wagner und Wien. Antisemitische Radikalisierung und das Entstehen des Wagnerismus*. Hollitzer Wissenschaftsverlag, Wien, 221–234.
- Ravnihar, V., 1997. *Mojega življenja pot: Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*. V J. Cvirn, V. Melik in D. Nečak (ur.) (Historia 2). Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana.
- Repe, B., 2017. *Slovinci in sosedi: izbrana poglavja iz slovenske zgodovine: interno učno gradivo za drugo stopnjo študija zgodovine*. 2., dopolnjena izd., Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Ljubljana.
- Resman, F. 2005 [1971]. *Rod pod Jepo. Kronika Franca Resmana, Tratnikovega očeta. / Rod pod Jepo. Familienchronik des Franz Resman vulgo Tratnik aus Ledenitzen*. Hermagoras Verlag – Mohorjeva založba, Klagenfurt/Celovec, Ljubljana, Wien/Dunaj.

- Ribnikar, P. (ur.), 1998. *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918-1921*, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919. Arhiv Slovenije, Ljubljana.
- Sienčnik, L., 1987. *Koroški plebiscit 1920*. Založba Obzorja, Maribor.
- Sistory – Zgodovina Slovenije, 2020a. *20 Plebiscitnih zapovedi za Korošce!* Plebiscitni letak, 1920, <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:20849> (dostop 7. 7. 2020).
- Sistory – Zgodovina Slovenije, 2020b. *Nemška kajšlerija*. Plebiscitni letak, 1920, <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:20852> (dostop 28. 7. 2020).
- Sistory – Zgodovina Slovenije, 2020c. *Hoorruk švaba!* Plebiscitni letak, 1920, <https://www.sistory.si/11686/20843> (dostop 30. 8. 2020).
- SHSPolyp. *Koroško Korošcem* 37, 20. julij 1920, 1.
- Steinacher, H., 1943. *Sieg in deutscher Nacht. Ein Buch vom Kärntner Freiheitskampf*. Wiener Verlag, Wien.
- Svobodno Koroško do Karavank*. *Koroško Korošcem* 46, 9. september 1920, 1.
- Svoljšak, P., 2003. *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915–1917)*. Nova revija, Ljubljana.
- Štebi, A. (Outlaw), 1919. Celovec. *Naprej* 3 (145), 28. junij 1919, 1.
- Švajncer, J. J., 1990. *Slovenska vojska 1918–1919*. Prešernova družba, Ljubljana.
- Tomšič, I., 1946. Plebiscit na Koroškem s pravne strani. V B. Grafenauer, L. Ude in M. Veselko (ur.) *Koroški zbornik*. Državna založba Slovenije, Ljubljana, 421–491.
- Ude, L., 1956. *Teorija o vindišarjih – Windische*. Slovenska prosvetna zveza, Drava, Celovec.
- Ude, L., 1970. Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919. V J. Pleterski, L. Ude in T. Zorn (ur.) *Koroški plebiscit*. Slovenska matica, Ljubljana, 131–214.
- Uratnik, F., 1919. Vtisi iz Celovca. *Naprej* 3 (148), 2. julij 1919, 1.
- Valentin, H., 2000. *Nationalismus oder Internationalismus? Arbeiterschaft und nationale Frage mit besonderer Berücksichtigung Kärntens 1918–1938*. Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, Klagenfurt.
- Velikovec – v Jugoslaviji*. *Korošec* 2 (13), 17. februar 1920, 2.
- Vojni odsek avstrijske delegacije*. *Slovenec* 46 (246), 25. oktober 1918, 3.
- Vospersnik, R., 2011. *Zweimal aus der Heimat vertrieben. Die Kärntner Slowenen zwischen 1919 und 1945. Eine Familiensaga*. Kitab, Klagenfurt.
- Walker, B. G., 1995. *Das geheime Wissen der Frauen. Ein Lexikon*. Deutscher Taschenbuch Verlag – dtv, München.
- Wie soll Kärnten sich orientieren?* *Freie Stimmen* 39 (180), 10. avgust 1919, 1.
- Wutte, M., 1922. *Kärntens Freiheitskampf*. Ferd. Kleinmayr, Klagenfurt.
- Zorn, T., 1983. List »Koroško Korošcem« – primer nemškonacionalne propagande pred plebiscitom v letih 1919/20. *Kronika – Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 31, 55–63.
- Ževart, M., 1987. Vojaški upor v Mariboru in na Koroškem julija 1919. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 58 (2), 141–151.

National Imaginaries in the Context of the Battles for Slovenia's Northern Border 1918–1920: on the Centenary of the Carinthian Plebiscite

Abstract

The chapter deals with the »popularisation of the nation« (M. Pušnik) in the context of the battle for northern Slovenian border (known as »Carinthian defensive struggle« in German) and the Carinthian plebiscite propaganda. The topic covering the period between 1918 and 1920 is considered within a broader historical and social context and studied on the basis of newspaper articles, propaganda materials, parish chronicles and autobiographical records of the time, and memoirs written five to six decades later. The analytical attention is focused on national imaginaries, inextricably linked to the determination of the state borders that were to be internalised. This means that the borders had to be continually conceived as projection and protection of the internal collective identity that everyone carries within themselves and that allows them to experience the state – spatially and temporally – as a place they have always inhabited and will always consider their home. The idea of the nation thus played a dual role: it reached back to the past, to the »ancient roots« (Carantania), which in both Yugoslav-Slovene and Austrian-German propagandas were linked to the mythical figure of the mother – woman in order to ensure continuity and sustainability, while at the same time it was supposed to be oriented to the future: to a project aimed to provide an identification link with the »reborn/new nation«, even at the cost of death. The key »pro-Austrian« plebiscite motto was *Carinthia to the Carinthians!* and unlike the pro-Yugoslav agitation, which was strongly nationalist, it emphasised the »unity of the Carinthian nation of both languages« (despite concealed nationalism and aspirations for a Greater Germany). The chapter shows that the state-building forces in Carinthia operated according to the principle of drawing the borders between »us« and »them«, between inside and outside, between safe and dangerous, etc. In particular, they strived to nip any »revolutionary sentiment« in the bud. In the battle for the Carinthian border, a strong counter-revolutionary, anti-democratic and, above all, anti-social democratic force emerged more rapidly than elsewhere, encouraging broad sections of the population into identity transformations and various forms of ethnic mimicry.

Keywords: battle for the northern Slovenian border, Kärntner Abwehrkampf (Carinthian defensive struggle), 1920 Carinthian plebiscite, national imaginaries, nationalism, fight against Bolshevism, ethnic mimicry

